

Offprint

Katolícke biblické dielo

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Vydáva Katolícke biblické dielo, Svit, s cirkevným schválením.

Imprimatur: Mons. František Tondra, spišský diecézny biskup, č. 1-06 zo dňa 3. 1. 2006

Nihil obstat: Anton Tyrol

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Peter FEDOR (Prešov) – Juraj FENÍK (Drienov) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Prešov) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavol VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Elena Slaná

Zalamovanie: redakcia

Na príprave publikácie sa podieľali aj Mária Mihulcová

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Blažej Štrba, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, fax: (+421) 048/418 22 08, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú tak v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman), ako aj vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu článok alebo poznámka musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verzou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané exempláre sa späť neposielajú. Redakcia si vyhradzuje právo na jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielajte na Katolícke biblické dielo alebo na adresu redakcie.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

© 2011 by Katolícke biblické dielo, Svit

Katolícke biblické dielo, Nábřežie Jána Pavla II, 697/4, 059 21 Svit – SK, www.kbd.sk

Tlač: PUBLICA, publica.nitra@gmail.com

Printed in Slovakia

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Motív prisľúbenej zeme v Knihe Exodus

Mykhaylyna Kľusková

Úvod

Motív zeme je jedným z kľúčových v Starom zákone a stále aktuálnou témou judaizmu. Biblický výskum posledného desaťročia zdôrazňuje jeho váhu a dôležitosť v rozprávaní o patriarchoch z Knihy Genezis (J. L. Ska¹, J. Blenkinsopp²) a poukazuje na fakt, že prisľúbená zem je leitmotívom celého Pentateuchu (E. Zenger³). Cieľom článku je predstaviť, ako je motív prisľúbenej zeme rozpracovaný v Knihe Exodus. Na dosiahnutie tohto cieľa sústredíme našu pozornosť na texty Knihy Exodus, ktoré obsahujú priame i nepriame zmienky o prisľúbenej zemi. K priamym zaradíme tie, v ktorých sa nachádza termín „zem“ (hebr. אֶרֶץ, אֶרֶץ) alebo príbuzné pomenovania na označenie Kanaánu. Medzi nepriame zatriedime vyjadrenia, ktoré problematiku prisľúbenej zeme privolávajú, hoci neobsahujú „priestorové“ označenia. Medzi posledné patria najmä výpovede o Bohu Abraháma, Izáka a Jakuba nadväzujúce na Božie prisľúbenia a zmluvu s praotcami (porov. Ex 2,24; 3,6.15) alebo vyjadrenia o národoch pôvodne obývajúcich Kanaán (Ex 23,23). Rozboru biblických textov bude predchádzať informácia o umiestnení vyjadrení vzťahujúcich sa na prisľúbenú zem v štruktúre Knihy Exodus a krátke predstavenie kontextu, v ktorom sa tieto zmienky nachádzajú. Vyjadrenia budú analyzované v troch skupinách, vytvorených na základe výsledkov predchádzajúceho bádania. Výsledky analýzy jednotlivých fragmentov poskytnú náčrt koncepcie prisľúbenej zeme v Knihe Exodus.

¹ SKA, Jean Louis: *Introduzione alla lettura del Pentateuco*. Chiavi per l'interpretazione dei primi cinque libri della Bibbia, Bologna : Edizione Dehoniane Bologna, 2004, 35.

² BLENKINSOPP, Joseph: *The Pentateuch. An Introduction to the First Five Books of the Bible* (The Anchor Bible Reference Library), New York : Doubleday, 2000, 110.

³ ZENGER, Erich: Die Tora/der Pentateuch als Ganzes. In: ZENGER, Erich (Hrsg.): *Einleitung in das Alte Testament* (Kohlhammer Studienbücher Theologie 1,1), Stuttgart – Berlin – Köln : Kohlhammer, 2001⁴, 74.

Zmienky o prisľúbenej zemi v štruktúre Knihy Exodus

Podľa J. L. Ska môžeme rozdeliť knihu Exodus na tri hlavné časti: 1) východ z Egypta (Ex 1, 1–15,21); 2) putovanie (dosl. marš) z Egypta k Sinaju (Ex 15,22–18,27); 3) pobyt Izraela na Sinaji: zmluva a zákony (Ex 19–40). Posledná časť sa následne člení na fragment venovaný zmluve (Ex 19–24), úryvok predstavujúci jej porušenie a obnovenie (Ex 32–34) a pasáž, v ktorej nachádzame predpisy regulujúce vyhotovenie svätostánku a opis jeho stavby (Ex 25–31; 35–40)⁴.

Väčšina zmienok o prisľúbenej zemi sa nachádza v prvej a tretej časti knihy. Druhá časť obsahuje len krátku výpoveď o Kanaáne v súvislosti s mannou, ktorá bola pokrmom Izraelitov počas celého obdobia putovania cez púšť (Ex 16,35)⁵.

Východ z Egypta Ex 1, 1–15,21	Marš z Egypta k Sinaju Ex 15,22–18,27	Izrael na Sinaji: zmluva a zákony Ex 19–40
2,24	16,35	20,12
3,6		23,20 ⁷
3,8		23,23
3,15-17		23,28-30
4,5		23,31
6,2-8		23,33
12,25		32,13
13,5		33,1-3
13,11-12		34,11n
(15,17) ⁶		

⁴ SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 38-39.

⁵ Cieľom tejto krátkej zmienky bolo pravdepodobne obrátiť pozornosť na fakt, že púšť bola pre Izrael miestom, ktoré malo vychovať národ k presvedčeniu o úplnej závislosti od Boha Jhwh, čo bolo nesmierne dôležité pre pochopenie a prežívanie daru zeme po príchode Izraelitov do Kanaánu.

⁶ Tento verš opisuje príchod Izraelitov do prisľúbenej zeme, hoci nehovorí o Kanaáne, ale skôr o Sione, ktorý predstavoval „srdce krajiny“. LEMAŃSKI, Janusz: *Księga Wyjścia*. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (Nowy Komentarz Biblijny, 2), Częstochowa : Edycja Świętego Pawła, 2009, 340-341.

⁷ Použitý na tomto mieste termín *מְקוֹמָהּ* sa vzťahuje na prisľúbenú zem (preddeuteronomistická tradícia), a nie na chrám v Jeruzaleme, ako to je najčastejšie u deuteronomistu. Na takýto význam daného pojmu poukazuje aj text Ex 3,8, na ktorý sa slovo *מְקוֹמָהּ* odvoláva, kde sa termíny *אֶרֶץ* a *מְקוֹמָהּ* vyskytujú ako synonymické. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 507.

V prvej časti knihy sa vyjadrenia vzťahujúce sa na prisľúbenú zem vyskytujú predovšetkým v dialógoch Boha s Mojžišom (Ex 3,6.8.15-17; 4,5; 6,2-8) a v textoch zahŕňajúcich Božie nariadenia súvisiace s východom z Egypta a s neskorším sprítomňovaním tejto udalosti pre potomkov Izraela (Ex 12,25; 13,5.11-12). Odvolávanie sa na tému prisľúbenej zeme predstavuje v dialógoch východisko pre Božie prisľúbenie Exodu a zaviazanie stať sa Bohom Izraela a prijať tento národ za svoj ľud. Je zaujímavé, že téma prisľúbenej zeme, tak úzko spojená v spomínaných textoch s udalosťou exodu, sa neobjavuje ani raz v dialógoch Mojžiša s faraónom, v ktorých sa dokonca na základe Božieho príkazu ako jediný cieľ východu Izraela z Egypta uvádza služba Bohu (Ex 3,18; 4,22-23; 5,1.3.8.17; 7,16.26; 8,4.16.21-24; 10,3.7-11.24-26; 12,31-32). Prelínanie sa zmienok o prisľúbenej zemi s udalosťou exodu pretrváva aj v ďalších textoch tejto časti knihy. V nich dochádza k definovaniu povinností Izraelitov súvisiacich s oslavovaním pamiatky exodu počas pobytu Izraela v Kanaáne, ktorý sa v kontexte vyjadrenia z piesne Mojžiša javí aj ako miesto prebývania Boha (Ex 15,17).

V tretej časti knihy sa zmienky o prisľúbenej zemi vyskytujú hlavne v textoch obsahujúcich Božie nariadenia, k plneniu ktorých sa Izrael zaviazal počas Sinajskej zmluvy. Jedno vyjadrenie je dokonca súčasťou príkázania Desatora (Ex 20,12). Niekoľko vyjadrení vzťahujúcich sa na prisľúbenú zem nachádzame aj v poslednej časti Knihy zmluvy, obsahujúcej predpisy zjavené Bohom Mojžišovi na Sinaji pred uzavretím zmluvy s národom (Ex 23,20.23.28-30.31.32-33). Za povšimnutie stojí fakt, že začiatok Božích slov obsahujúcich príkázania, ktorých koncovka je orientovaná na prisľúbenú zem, predstavuje veta nadväzujúca na exodus: „Ja som JHVH tvoj Boh, ktorý ťa vyviedol z egyptskej krajiny, z domu otrokov“ (Ex 20,2). V tejto perspektíve sa udalosť exodu javí ako východisko cieľa, ktorým je prisľúbená zem. Aj na tomto mieste teda môžeme hovoriť o prelínaní sa témy prisľúbenej zeme s témou východu z Egypta. Spojitosť motívu prisľúbenej zeme s udalosťou exodu, ako i s témou Sinajskej zmluvy nachádzame aj v tej časti posledného dielu Knihy Exodus, ktorý sa venuje otázke porušenia zmluvy a jej obnovenia. Odvolanie sa na prisľúbenia dané patriarchom predstavuje predpoklad zachovania trvalosti dôsledkov udalosti Exodu a obnovenia zmluvy medzi Bohom a Izraelom (Ex 32,13-14), čoho dôsledkom je okrem iného pokračovanie v Božom sprevádzaní Izraela na jeho ceste k zasľúbenej zemi (Ex 33,1-17). Základom trvalosti obnoveného paktu zo strany Izraela sa stáva dodržiavanie príkazov daných Bohom (Ex 34,11-12).

Kontext vystupovania zmienok o prisľúbenej zemi v Knihe Exodus

Z predstaveného vyplýva, že zmienky o prisľúbenej zemi sa nachádzajú hlavne v dvoch skupinách textov Knihy Exodus. Po prvé, vo fragmentoch spojených priamo s problematikou východu z Egypta a témou Sinajskej zmluvy (Ex 2,24; 3,1-22; 4,1-5; 6,2-8; 32,7-14; 33,1-3). Po druhé, v úryvkoch, ktoré obsahujú Božie zákony: tie, ktoré súvisia so sprítomňovaním udalosti exodu (Ex 12,21-27; 13,3-16), a tie, ktoré sú časťou povinností Izraela vyplývajúcich zo záväzkov Sinajskej zmluvy (Ex 20,12; 23,20-33; 34,11-12).

Spoločným menovateľom týchto textov je pamäť⁸. Je to predovšetkým Božia pamäť o zmluve, resp. prisľúbeniach daných patriarchom, ktorá evokuje Jeho oslobodzujúce konanie voči utláčaným v Egypte, vedie k uzatvoreniu výnimočného vzťahu medzi JHVH a Izraelom, a následne zaručuje obnovenie Sinajskej zmluvy v situácii hriechu Izraela. Potom je to liturgická pamäť Izraela, ktorý po príchode do prisľúbenej zeme je zaviazaný uctievať pamiatku exodu. A nakoniec je to aktívna pamäť Izraela o Božích prikázaniach, prejavujúca sa v ich dodržiavaní⁹, ktorá zotrváva v úzkom spojení s nadobudnutím a udržiavaním prisľúbenej zeme do vlastníctva. V nasledujúcej časti článku budeme venovať našu pozornosť textom predstavujúcim motív prisľúbenej zeme v kontexte troch spomínaných druhov biblickej pamäti.

Motív prisľúbenej zeme v textoch o Božej pamäti

Do spomínanej skupiny textov patria nasledovné fragmenty Knihy Exodus: Ex 2,23-25; 3,1-4,17; 6,2-8; 32,7-14. Dôvodom na zaradenie týchto biblických úryvkov do danej kategórie je hlavne to, že sú v nich použité na opis

⁸ Text Ex 33,1-3 pre neprítomnosť idey pamäti nebude predstavovať predmet nášho záujmu v rámci daného príspevku. Keďže informácie o prisľúbenej zemi, ktoré sa v ňom nachádzajú, sú podobné tým, s ktorými sa stretávame v ostatných zmienkach z Knihy Exodus, obmedzíme naše bádanie na analýzu fragmentov zaradených do skupín prezentujúcich rôzne druhy biblickej pamäti.

⁹ „Podriadenie sa prikázaniam je konečným vyjadrením tej pamäti, ktorá spočíva v „dodržiavaní ciest JHVH“ (porov. Ž 119; Múd 6, 18; Iz 26, 8)“. CORBON, Jean: Pamięć. In: LEON-DUFOUR, Xavier (zost.): *Słownik teologii bibliczej*. Poznań : Pallotinum, 1994, 640.

Božej činnosti rôzne formy hebrejskej osnovy זָכַר, ktorá skrýva v sebe ideu pamätania, pripomínania¹⁰.

Ex 2,24	וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת־בְּרִיתוֹ אֶת־אַבְרָהָם אֶת־יִצְחָק וְאֶת־יַעֲקֹב
Ex 6,5	וְאִזְכֹּר אֶת־בְּרִיתִי
Ex 32,13	זָכַר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל עֲבָדָיךָ...

V prípade fragmentu Ex 3,1–4,17, v ktorom sa sloveso vytvorené od koreňa זָכַר nevyskytuje, argumentom na zaradenie je spojitosť s textom Ex 2,23-25, ktorý predstavuje jeho najbližší kontext a plní dokonca funkciu úvodu do Ex 3–4¹¹.

Na všetkých miestach, kde nachádzame slovesá označujúce Božie pamätanie, resp. pripomínanie, je ich objektom zmluva uzavretá s praotcami národa, resp. prisľúbenia dané Bohom Abrahámovi, Izákovi a Jakubovi, ktoré sú len spomenuté (Ex 2,24) alebo bližšie konkretizované (Ex 6,4; Ex 32,13). V poslednom z uvádzaných fragmentov je obsah prisľúbení uvedený dokonca v podobe citátu. V Ex 6,2-8 a 32,7-14 výpovede o prisľúbenej zemi predstavujú neoddeliteľnú súčasť vyjadrení o prisľúbeniach daných patriarchom národa. V nasledujúcej časti príspevku budeme analyzovať spomenuté fragmenty so zreteľom na spôsob rozpracovania motívu prisľúbenej zeme, vďaka čomu bude možné objaviť posolstvo o zemi, ktoré je v nich obsiahnuté.

Text Ex 2,23-25 je v rámci Knihy Exodus prvou zmienkou o Božej reakcii na útlak Izraelitov v Egypte a o zmluve uzavretej s Abrahámom, Izákom a Jakubom¹². Táto výpoveď je veľmi všeobecná, neobsahuje žiadnu

¹⁰ EISING, Hermann: זָכַר zākhar; זָכֶר zēkher; זִכְרֹן zikkārōn; אִזְכָּרָה azkārāh. In: BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer (vyd.): *Theological Dictionary of the Old Testament*. Vol. IV., Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company, 1980, 64; SCHOTTROFF, Willy: זָכַר zkr RICORDARE. In: JENNI, Ernst – WESTERMANN, Claus: *Dizionario Teologico Dell'Antico Testamento* (vol. 1), Torino : Marietti, 1978, 440.

¹¹ PROPP, William H. C.: *Exodus 1-18. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible, 2), New York : Doubleday, 1999, 178. KEIL, Carl F. – DELITZSCH, Franz: *Commentary on the Old Testament*. Vol. 1. Peabody: Hendrickson, 2002, 282.

¹² V predchádzajúcich častiach knihy sa zmienky o Bohu nachádzali skôr v pozadí opisovaných udalostí (porov. Ex 1,15-21). LEMANSKI, *Księga Wjścia*, 133. Príznačnou črtou textu Ex 2,23-25 je prítomnosť termínu אֱלֹהִים (4x) pri každom slovese opisujúcom Božiu aktivitu, čo môže svedčiť o snahe zdôrazniť Božiu intervenciu do dejín, a zároveň

špecifikáciu: „Boh počul ich nárek a spomenul si na svoju zmluvu s Abrahámom, Izákom a Jakubom. Boh zhliadol na synov Izraela a poznal¹³“ (Ex 2,24-25). Pre čitateľa, ktorý je oboznámený s obsahom Knihy Genezis a zasvätený do rozprávania o patriarchoch, je však jasné, že zmluva, na ktorú sa Boh rozpomáтал, je tou, ktorá obsahovala Božie prisľúbenie darovať patriarchom a ich potomstvu Kanaán a rozmnožiť ich potomkov na nespočetné množstvo (porov. Gn 17; 26,3-4; 28,13-14; 48,4). Na tomto mieste sa stretávame s kňazským ponímaním zmluvy, ktorej obsahom je Božie prisľúbenie dané praotcom, ako aj s typicky kňazskou koncepciou Božej pamäti o zmluve, ktorá je prítomná aj v iných textoch priradovaných k tejto tradícii (Gn 9,15-16; Ex 6,15; Lv 26,42.46)¹⁴. Na otázku, čo presne z tejto zmluvy je dôležité na tomto mieste, poskytne odpoveď najbližší kontext veršov Ex 2,23-25, a to fragment Ex 3–4. Z Ex 2,24-25 je však zrejmé, že pamäť o zmluve je Božou reakciou na nárek národa utláčaného egyptskými panovníkmi a istou zárukou toho, že Boh nenechá Izraelitov v ich utrpení¹⁵. Je to zároveň informácia o začiatku realizácie prisľúbení, ktoré tvoria obsah zmluvy¹⁶.

S týmto presvedčením čitateľ Knihy Exodus prechádza k nasledujúcim kapitolám (Ex 3–4), ktoré obsahujú, z pohľadu rozprávania, prvý dialóg Boha s Mojžišom. Nenájde v ňom žiadnu priamu zmienku o zmluve uzavretej s patriarchami, ale nepochybne už samotné predstavenie sa Boha Mojžišovi: „Ja som Boh tvojho otca, Boh Abraháma, Boh Izáka a Boh Jakuba“ (Ex 3,6), ktoré malo poslúžiť ako istá identifikácia Toho, kto prehovoril k Mojžišovi, kontext tejto zmluvy privoláva¹⁷. Z dialógu sa dozvedáme, čo chce urobiť Boh,

hovorí aj o radikálnej zmene spôsobu Božieho pôsobenia v prospech Izraelitov (nepriame – priame). LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 135; PROPP, *Exodus 1-18*, 179.

¹³ Sloveso יָדַע („poznal“) neobsahuje síce predmet, vzťahuje sa však na to, čo prežívajú Izraeliti, a poukazuje na Božie veľmi osobné preniknutie a vnímanie ich skúseností a jej prijatie za svoju vlastnú. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 135.

¹⁴ PROPP, *Exodus 1-18*, 178-179; LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 135.

¹⁵ Božia pamäť o ľuďoch jemu oddaných je v Starom zákone spojená s poskytnutím pomoci a záchranou z útlaku a poroby. SCHOTTROFF, זָכַר zkr RECORDARE, 446. Pamätanie o zmluve medzi Bohom a Izraelom, resp. jeho predstaviteľmi, ktorá je dôležitou témou v rámci biblických textov o Božej pamäti, predpokladá jej trvanie a Božiu vernosť v jej dodržiavaní (porov. Jer 14,21; Ž 105,8; 106,45). EISING, זָכַר zākhar, 70-71.

¹⁶ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 135.

¹⁷ Titul „Boh otca“ bol na starobyľom Blízkom východe označením božstva – patróna rodinného klanu. PROPP, *Exodus 1-18*, 201. Hoci túto formulu nachádzame aj v dejinách patriarchov (porov. napr. Gn 26,24; 31,5; 43,23 atď.), v danom texte sa

aby zabránil utláčaniu Izraelitov. Chce ich vyslobodiť spod nadvlády Egyptanov a priviesť do „krajiny dobrej a priestranej, do krajiny, ktorá oplýva mliekom a medom, do miesta Kanaánčanov, Hetejcov, Amorejčanov, Ferezejcov, Hevejcov a Jebujejcov“ (Ex 3,8, porov. tiež Ex 3,17), teda do zeme prisľúbenej praotcom (porov. Gn 15,18-21). Tento Boží zámer je nepochybne výsledkom jeho pamäti o zmluve uzavretej s patriarchami, o ktorej hovoria predchádzajúce verše (porov. Ex 2,24). Vo svetle Ex 3–4 sa prisľúbená zem ukazuje predovšetkým ako Božia alternatíva pre Egypt, ktorý bol pre Izraelitov miestom útlaku a utrpenia: „Zostúpil som, aby som ho vyslobodil z rúk Egyptanov a vyviedol ho z tej krajiny do krajiny dobrej a priestranej...“ (Ex 3,8); „Preto som sa rozhodol, že vás vyvediem z egyptského utrpenia do krajiny Kanaánčanov, Hetejcov, Amorejčanov, Ferezejcov, Hevejcov a Jebujejcov“ (Ex 3,17)¹⁸. V texte sa pravdepodobne aj preto zdôrazňujú kvality prisľúbenej zeme: je to zem dobrá a priestranná, oplývajúca mliekom a medom. Označenie Kanaánu ako אֶרֶץ טוֹבָה má pravdepodobne poukázať na jeho úrodnosť, kým zdôrazňovanie priestrannosti, dokonca až bezhraničnosti prisľúbenej zeme – רַחֲבָה – má vytvoriť istý kontrast s Egyptom, ktorý bol miestom útlaku Izraelitov¹⁹. Fráza „zem oplývajúca medom a mliekom“ (אֶרֶץ זָבַת חֵלֶב וְדָבָשׁ)²⁰ obrazným spôsobom hovorí o veľkej úrodnosti prisľúbenej zeme a vysvetľuje, v čom spočíva dobro Kanaánu. Je to idióm, ktorý sa často vyskytuje v Pentateuchu (porov. Ex 3,8.17; 13,5; 33,3; Nm 13,27; 14,8; 16,13.14 Dt 6,3; 11,9; 26,9.15; 27,3; 31,20) a je pripisovaný deuteronomistovi²¹. Ide o frázu, ktorá zdôrazňuje poľnohospodársku prosperitu typickú pre daný región. Mlieko (חֵלֶב) je symbolom množstva stád kôz, oviec a kráv vypásaných na tomto území, a med (דָבָשׁ), ponímaný ako včelí produkt, resp. sirup vyhotovený z hrozna alebo datlí, pripomína bohatstvo zelene a kvetov rastúcich,

vzťahuje na rodinnú tradíciu Mojžiša. Až jej doplnenie prostredníctvom zmienky o histórii patriarchov („Boh Abraháma, Boh Izáka a Boh Jakuba“) túto perspektívu rozširuje. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 145.

¹⁸ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 147.

¹⁹ KEIL – DELITZSCH, *Commentary on the Old Testament*, 286.

²⁰ Jeden zo súčasných interpretátorov daného idiómu, opierajúc sa o biblické a ugarické texty, navrhuje zmeniť masoretskú vokalizáciu slova חֵלֶב z חֵלֶב na חֵלֶב a preložiť celú frázu אֶרֶץ זָבַת חֵלֶב וְדָבָשׁ ako „zem oplývajúca tukom a medom“. DERSHOWITH, Idan: A Land Flowing with Fat and Honey, *VT* 60 (2/2010) 172-176.

²¹ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 147; BLENKINSOPP, *The Pentateuch*, 150.

resp. pestovaných v Kanaáne²². Označenie „zem oplývajúca mliekom a medom“ môže mať však aj až rajsco-mytologické pozadie²³. Analyzovaná zmienka pripomína aj to, že prisľúbená zem nie je neobývaným územím, ale bydliskom rôznych národov: je to „krajina Kanaánčanov, Hetejcov, Amorejčanov, Ferezejcov, Hevejcov a Jebujejcov“ (Ex 3,17, porov. Ex 3,8). V spomínaných textoch použitý zoznam šiestich národov²⁴ obývajúcich Kanaán obsahuje tak názvy etnických entít, ako aj všeobecné označenia obyvateľov daného regiónu²⁵. Informáciu o národoch, ktorá je považovaná za výsledok práce deuteronomistu²⁶, môžeme v danom kontexte interpretovať ako ďalšie znázornenie úrodnosti a priestrannosti zeme, do ktorej Boh plánoval priviesť Izrael²⁷, a zároveň ako svedectvo uvedomovania si faktu, že pôvodnými vlastníkmi prisľúbenej zeme boli iné národy²⁸. V perspektíve dialógu z Ex 3–4 sa tak prisľúbená zem ako úrodné, priestranné a dokonca slobodné teritórium stáva adekvátnou alternatívou pre Egypt a cieľom udalosti exodu.

²² KEIL – DELITZSCH, *Commentary on the Old Testament*, 286; PROPP, *Exodus 1-18*, 202; WALVOORD, John F. – ZUCK, Roy B. (vyd.): *The Bible Knowledge Commentary: An Exposition of the Scriptures by Dallas Seminary Faculty* (vol. 1), Wheaton : Victor Books, 1983-1985, 111; OSBORN, Noel D. – HATTON, Howard A.: *A Handbook on Exodus* (UBS Handbook Series – Helps for Translators), New York : United Bible Societies, 1999, 61.

²³ OTTOSSON, Magnus: אֶרֶץ, In: BOTTERWECK, Gerhard Johannes – RINGGREN, Helmer – FABRY Heinz-Josef: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* (vol. I), Stuttgart : Kohlhammer, 1973, 434.

²⁴ Zoznamy národov, ktoré sa vyskytujú v textoch Starého zákona, často obsahujú práve šesť elementov (názvov etník), čo môžeme vysvetliť ako mnemotechniku, cieľom ktorej bolo uľahčiť proces zapamätávania počas odovzdávania ústnej tradície. BODA, Mark: *Praying the Tradition: the Origin and Use of Tradition in Nehemiah 9* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 277), Berlin – New York : De Gruyter, 1999, 108-109.

²⁵ Detailnejšie informácie ohľadom predizraelských obyvateľov Kanaánu poskytuje PACKER, James I. – TENNEY, Merrill C. (zost.): *Słownik tła Biblii* (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa : Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2007, 77; ACHTEMEIER, Paul J. (zost.): *Encyklopedia biblijna* (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa : Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1999, 152-153, 156-157, 435-436, 505-506, 924; METZGER, Bruce M. – COOGAN, Michael D.: *Słownik wiedzy biblijnej* (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1999³, 12-13.

²⁶ BLENKINSOPP, *The Pentateuch*, 150.

²⁷ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 147.

²⁸ JANZEN, Waldemar: Land. In: Freedman, David Noel (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. New York: originally published by Doubleday, 1992. In: Logos Library System [CD/ROM], 1997. Systémové požiadavky: Windows® 98/ME/NT/2000/XP/VISTA.

Ďalší analyzovaný fragment (Ex 6,2-8) zachováva perspektívu exodu, a zároveň ju rozširuje o jeden veľmi dôležitý prvok – zmienku o nadviazaní výnimočného vzťahu medzi Bohom a národom, ktorej správne pochopenie a interpretáciu zaručuje analýza predchádzajúceho kontextu. Nachádzame v ňom informáciu o stupňujúcom sa utláčaní Izraelitov zo strany faraóna, a čo je ešte dôležitejšie, pozorujeme nepriamu diskusiu o tom, kto je ich pánom. Text totiž obsahuje vyjadrenia, vo svetle ktorých Izraeliti sú predstavení raz ako sluhovia, resp. otroci faraóna: „Prečo sa takto správaš voči svojim sluhom (לַעֲבָדָי)? Slama sa nedodáva tvojim sluhom (לַעֲבָדָי), ale hovoria nám «Tehly vyrábajte!» Hľa sluhovia tvoji (עֲבָדָי) sú bití! Ale to tvoj ľud je na vine²⁹“ (Ex 5,15-16), a raz ako ľud Boha JHVH: „Pane, prečo konáš zlo tomuto ľudu?.. ty svoj ľud (עַמִּי) vôbec nezachraňuješ“ (Ex 5,22-23; porov. tiež Ex 5,1). Okrem otázky v spomínanej rovine sa do Ex 6,2-6 prenáša aj informácia o pochybnostiach Izraelitov o správnosti konania Mojžiša a Árona, ktoré mohli ohroziť vyslobodenie národa spod egyptskej nadvlády (Ex 5,21-22). To všetko predstavuje kontext pre zmienku o prisľúbenej zemi z Ex 6,2-8.

Daná výpoveď je súčasťou Božej deklarácie o pripomenutí si zmluvy s Abrahámom, Izákom a Jakubom, čo sa ukazuje ako predpoklad východu z Egypta a Božieho zámeru prijať Izraelitov za svoj ľud a stať sa ich Bohom (Ex 6,6-7)³⁰. Tak udalosť exodu, ako aj nadviazanie výnimočného vzťahu s Izraelom, ktoré má známky Sinajského paktu, sú pritom nasmerované na prisľúbenú zem, ktorá sa v dôsledku Božieho konania má stať vlastníctvom Izraela: „Vovediem vás do krajiny, ktorú som slávnostne prisľúbil dať Abrahámovi, Izákovi a Jakubovi, a vám ju dám do vlastníctva. Ja, Pán“ (Ex 6,8). V analyzovanom úryvku (Ex 6,2-8), ktorý je exegétni považovaný za text

²⁹ V slovenskom preklade verša Ex 5,15 (SSV, 2007) je slovné zloženie עַמִּי ponímané ako označenie vzťahujúce sa na Izrael („Veru krivdíš svojmu ľudu“). Takýto preklad zohľadňuje skôr verziu LXX a Pešity, ktoré prekladajú zloženie אֱמִי סְלוֹמִי slovesom v druhej osobe jednotného čísla. Masoretská verzia textu však poukazuje na 3. osobu jednotného čísla ženského rodu, čo je dosť netypické v danom kontexte. Z tohto dôvodu sa v súčasných prekladoch a komentároch k danému textu stretáme s ponímaním slova אֱמִי ako podstatného mena אֵימָה („vina“, „hriech“), ktoré sa v spojení so zložením עַמִּי vzťahuje na faraónových sluhov resp. na samotného faraóna. PROPP, *Exodus 1-18*, 256-257; LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 177-178, 187;

³⁰ Exegéti nie sú jednotní v interpretácii toho, čoho sa týka vyjadrenie obsiahnuté v Ex 6,7: „Vezmem si vás za ľud, a budem vám Bohom“ (Sinajská zmluva, deklarácia adopcie izraelského národa zo strany Boha JHVH). Porov. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 198.

kňazského pôvodu³¹, sa prisľúbená zem predstavuje ako objekt Božej zmluvy s patriarchami. Takéto vnímanie prisľúbenej zeme je charakteristické pre kňazskú tradíciu Pentateuchu³². Treba poznamenať, že tá nielenže pripisuje prisľúbeniam daným Abrahámovi až takúto váhu, ale pozná v dejinách vyvoleného národa len jednu zmluvu – tú uzavretú s Abrahámom (porov. Ex 17)³³ – a konzekventne sa vyhýba označovaniu udalosti, ktorá sa odohrala na Sinaji, technickým termínom **בְּרִית**³⁴. Analyzovaný text obsahuje niekoľko označení prisľúbenej zeme typických pre kňazskú tradíciu: **אֶרֶץ כְּנָעַן** – zem Kanaánu (Ex 6,4); **אֶרֶץ מִן־רִימ** – zem cudzincov (zem, na ktorej bývali ako cudzinci) Ex 6,4; **מוֹרֶשֶׁה** – vlastníctvo (Ex 6,8), vďaka čomu prezrádza veľký záujem o problematiku zeme³⁵. Prvé z označení pravdepodobne poukazuje na fakt, že kňazský autor sa nachádza v babylonskom zajatí, a preto, aby bol precíznejší, pridáva k termínu **אֶרֶץ** dourčenie **כְּנָעַן**³⁶. S použitím daného názvu súvisí aj veľmi striktné ponímanie hraníc prisľúbenej zeme: kňazský autor sa pridržiava starovekého chápania označenia „zem Kanaánu“, ktoré sa nevzťahuje na Transjordánsko³⁷. Druhé vyjadrenie hovorí o nestabilite pobytu, ktorá charakterizovala celý život patriarchov, a život Izraelitov v prisľúbenej zemi³⁸. Termín **מוֹרֶשֶׁה** je podstatným menom, ktoré zdôrazňuje „večné a dedičné vlastníctvo“ zeme prisľúbenej patriarchom³⁹. Podľa Michaeli Bauks ide pritom o termín, ktorý skrýva v sebe ideu obmedzeného vlastníctva, a teda vzťahuje sa skôr na právo používania (Nutznießungsrecht): prisľúbená zem označovaná kňazským autorom pojmami **מוֹרֶשֶׁה** a **אֶרֶץ** je Božím darom,

³¹ CORTESE, Enzo: *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco* (Supplementi alla Rivista Biblica, 5), Brescia : Paideia, 1972, 25; LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 193-194; J.L. Ska okrem toho zdôrazňuje závislosť Ex 6,2-8 od textu z Gn 17, ktorý taktiež patrí ku kňazskej tradícii. SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 168.

³² CORTESE, *La terra di Canaan*, 121, 161.

³³ Okrem zmluvy uzavretej s Abrahámom kňazský autor označuje ako zmluvu aj dohodu Boha s Noemom (porov. Gn 9,1-17). Jej spásonosné pôsobenie sa však nesústreďuje na jeden národ, ale na celé ľudstvo. LEMAŃSKI, Janusz: *Pięcioksiąg dzisiaj* (Studia Biblica, 4), Kielce : Instytut Teologii Biblijnej Verbum, 2002, 122. 124.

³⁴ CORTESE, *La terra di Canaan*, 161.

³⁵ CORTESE, *La terra di Canaan*, 69, 75, 83, 123-124.

³⁶ CORTESE, *La terra di Canaan*, 72, 159.

³⁷ CORTESE, *La terra di Canaan*, 72, 159.

³⁸ CORTESE, *La terra di Canaan*, 75-76.

³⁹ CORTESE, *La terra di Canaan*, 83.

ktorým môže disponovať Izrael, ale jej ozajstným vlastníkom je Boh JHVH⁴⁰. Zohľadnenie tohto aspektu slova מְרִשָּׁה neprekáža vidieť v analyzovanom texte kontrast medzi tým, čím bola prisľúbená zem pre patriarchov (Ex 6,4: „... im dám kanaánsku krajinu, krajinu, v ktorej bývali ako cudzinci“), a čím sa má stať v dôsledku Božieho konania v prospech ich potomkov (Ex 6,8: „... vám ju dám do vlastníctva“).

Vo fragmente Ex 6,2-8 pozorujeme zaujímavú dynamiku: Božia pamäť o prisľúbenej zemi v zmluve vedie k oslobodeniu Izraelitov z Egypta a k tomu, že Izrael sa stáva Božím ľudom, na druhej strane udalosť exodu je začiatkom realizácie zmluvy uzavretej s patriarchami. Vo svetle skúmaného textu môžeme zároveň vnímať exodus ako cestu k pochopeniu toho, kto je ozajstným pánom Izraela. Exegetická analýza daného textu upozorňuje ešte na jeden dôležitý rozmer v jeho interpretácii. Vďaka použitiu charakteristickej slovnej zásoby na vyjadrenie faktu záchrany Izraela z Egypta môžeme text Ex 6,2-8 vnímať aj ako fragment naplnený nádejou na oslobodenie z babylonského zajatia⁴¹.

Posledným textom, ktorý v rámci Knihy Exodus poukazuje na význam Božej pamäti o prisľúbenej zemi, je úryvok, ktorý nasleduje po opise porušenia Sinajskej zmluvy a predchádza rozprávaniu o jej obnovení: „Spomeň si na Abraháma, Izáka a Izraela, Tvojich služobníkov, ktorým si na seba samého prisahal a prisľúbil: «Rozmnožím vaše potomstvo ako hviezdy na nebi a celú túto krajinu, o ktorej som hovoril, dám vášmu potomstvu, aby ju vlastnilo navždy!»“ (Ex 32,13). Podľa exegetov verše Ex 3,13-14 sú dôsledkom deuteronomickej redakcie⁴². Mojžiš prosí Boha, aby zanechal svoj zámer vyhubiť neverných Izraelitov a vzyva ho, aby sa rozpamätal na prisľúbenie dané patriarchom, ktorého znenie privoláva. Spomína pritom nielen prisľúbenie týkajúce sa zeme, ale aj sľub darovania patriarchom mnohopočetného potomstva, čo v danom kontexte je nesmierne dôležité, keďže je obsiahnuté v prosbe, ktorá má odvrátiť Boží zámer nasmerovaný proti existencii národa. Je zaujímavé, že výpoveď o praotcoch neobsahuje tentokrát meno „Jakub“, tak ako to bolo v predchádzajúcich textoch (porov. Ex 2,24; 3,6-8; 3,15-17; 6,2-8), ale iné meno tohto patriarchu – Izrael – vďaka čomu sa medzi adresátmi Božích prisľúbení ocitá aj generácia exodu⁴³. Povšimnutiahodným je aj to, že

⁴⁰ BAUKS, Michaela: Die Begriffe מְרִשָּׁה und אֲרֵצָה in P^e. Überlegungen zur Landkonzeption der Priestergrundschrift, *ZAW* 116 (2004) 186.

⁴¹ CORTESE, *La terra di Canaan*, 122.

⁴² LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 606.

⁴³ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 613.

praotcovia sú nazvaní Božími služobníkmi (עֲבָדֵי יְהוָה), čo v kontexte Mojžišovej prosby reagujúcej na porušenie zmluvy môže plniť úlohu presvedčania o splnení nevyhnutnej deuteronomistickej podmienky existencie národa a jeho šťastného života v prisľúbenej zemi, a to vernosti Božiemu zákonu a zmluve⁴⁴. V situácii hriechu Izraela, ktorá mala byť ukončená zničením ľudu, pamäť o praotcoch – Božích služobníkoch - a odvolanie sa na prisľúbenie dané Abrahámovi, Izákovi a Izraelovi vedie k Božiemu zľutovaniu. Božia vernosť voči vlastným sľubom zaisťuje trvalosť toho všetkého, čo priniesla so sebou udalosť Exodu a pripravuje pôdu pre obnovenie Sinajskej zmluvy. V tomto kontexte je prisľúbená zem ukázaná aj ako priestor, ktorý sa má stať vlastníctvom Izraela na večné časy (וְנָחֳלוּ לְעֹלָם). Je to vyjadrené pomocou slovesa vytvoreného od kmeňa נָחַל, ktorý skrýva v sebe ideu „dávania alebo dostávania majetku, ktorý je časťou permanentného vlastníctva a výsledkom dedenia“⁴⁵. Použitie daného slovesa poukazuje na fakt, že prisľúbená zem je niečím, čo pôvodne nepatrilo Izraelu. V jeho pozadí je koncepcia Boha, ktorý je pánom celej zeme (porov. Ex 19,5), a ktorý z pozície vládcu dáva Kanaán ako dedičstvo vyvolenému ľudu pod podmienkou, že Izrael bude dodržiavať Boží zákon⁴⁶.

Vo svetle analyzovaných fragmentov o Božej pamäti sa prisľúbená zem ukazuje predovšetkým ako objekt Božej zmluvy s praotcami Izraela (kňazská tradícia), buď ako predmet prisľúbení, ktoré tvoria jej obsah (deuteronomistická tradícia). Božia vernosť vo vzťahu ku zmluve, ktorej prejavom je pamäť o danom pakte, evokuje spásnosné konanie JHVH v prospech Izraela (porov. Ex 2,23-25; 6,2-8; porov. 3,6-7.15-17). Tak Božia vernosť, ako aj samotná zmluva sú preto niečím, o čo sa vyvolený národ môže oprieť v situácii utrpenia, a dokonca aj v situácii hriechu. V ponímaní kňazského redaktora zmluva uzavretá s Abrahámom, na ktorú nadväzujú ostatné zmluvy s praotcami, je kvôli svojej jednostrannosti (prisľúbenie zo strany Boha) prvou, a preto aj prioritnou vo vzťahu k Sinajskej, a pozostáva v platnosti aj po porušení

⁴⁴ SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 215.

⁴⁵ נָחַל, HARRIS, Laird – ARCHER Jr., Gleason L. – WALTKE, Bruce K. (vyd.): *The Theological Wordbook of the Old Testament*, Chicago, IL : originally published by Moody Press, 1980. In: *BibleWorks® 6.0: Software for Biblical Exegesis and Research [CD-ROM]*, Norfolk 2003. Systémové požiadavky: Windows® 98/Me/NT/2000/XP/Vista.

⁴⁶ נָחַל, HARRIS – ARCHER – WALTKE (vyd.): *Theological Wordbook*. In: *BibleWorks®*

ostatnej, a preto predstavuje ist bázu budúcnosti nroda⁴⁷. Skrva sa v tom veľmi dležit odkaz pre čitateľa Knihy Exodus – loveka, ktor má za sebou aj skusenost Exilu spojenu so stratou zeme. Zmluva s Abrahámom, Izákom a Jakubom sa preňho stáva tm, čo zaručuje Božiu vernost a Božie zľutovanie v situácii hriechu, zaistuje premenu preivanej situácie podľa vzoru vyslobodenia z Egypta. Môžeme dokonca hovoriť o spsonosnej povahe zmluvy obsahujúcej prisubenie zeme v Knihe Exodus. V texte, ktor je poznaen vplyvom deuteronomistu (Ex 32,7-14), viac vyznieva typick pre dan tradíciu podmienenost Božieho požehnania pre národ – už nielen Božia pamäť o prisubeniach tvoriacich obsah zmluvy s praotcami, ale aj pregnantn zmienka o Boich sluobnkoch sú východiskom k zanechaniu Božieho hnevu a obnoveniu Sinajskej zmluvy. Charakteristickou črtou prisubenej zeme v analyzovaných textoch je to, že tá je vlastníctvom Izraela, ktor je však druhorad vo vzťahu k Božiemu vlastníctvu a je od neho zvisl. Vo svetle skumanch fragmentov prisuben zem predstavuje zároveň cieľ Božieho spsonosnho konania. Na u je nasmerovan exodus, prípravou na u je aj Sinajsk zmluva. V nasledujúcich riadkoch sa budeme snait odpovedať na otázku, prečo Boh stavia svojmu ľudu práve tento cieľ a prečo mu chce da prisuben zem do vlastníctva na ven časy.

Motív prisubenej zeme v textoch o liturgickej pamäti Izraela

Do tejto kategórie textov zaraďujeme fragmenty Ex 12,21-27 a Ex 13,3-10.11-16, v ktorých sa zmienky o prisubenej zemi nachádzajú v kontexte prikzan, ktor nariaduj sprtomňovanie udalosti exodu v liturgii Izraela. V spomínaných úryvkoch nachádzame rozmanit termíny, vyjadrenia a obrazy spojen s ideou pamäti, ktor m byť nasmerovaná na udalosti, ktor súvisia s exodom. Pritom vždy ide o pamäť, ktor m charakterizovať Boží ľud.

Ex 13,3	זְכוֹר אֶת־הַיּוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר יֵצְאתָם מִמִּצְרַיִם ...
Ex 12, 24	וּשְׁמַרְתֶּם אֶת־הַדָּבָר הַזֶּה לְחֻק־לֶךְ וּלְבְנֵיךָ עַד־עוֹלָם:
Ex 13,9	וְהָיָה לָךְ לְאוֹת עַל־יָדְךָ וּלְזִכָּרוֹן בֵּין עֵינֶיךָ
Ex 13,16	וְהָיָה לְאוֹת עַל־יָדְכָה וּלְטוֹטְפֹת בֵּין עֵינֶיךָ

⁴⁷ SKA, *Introduzione alla lettura del Pentateuco*, 215.

Izrael si má pamätať na deň, keď odišiel z Egypta (Ex 13,3). Sviatok Paschy spojený s obradom zabitia baránka a označením verají a prahov domov jeho krvou má byť Izraelom dodržiavaný naveky (Ex 12,24). Oslavy sviatku nekvasených chlebov sa majú stať pre potomkov Abraháma „znakom na ruke“ a „pamiatkou medzi očami“ (Ex 13,9)⁴⁸. Podobnú úlohu má plniť aj obeta prvorođených (Ex 13,16)⁴⁹. O týchto zvykoch Izraeliti majú rozprávať svojim potomkom a vysvetľovať ich význam a spojitosť s exodom (Ex 12,27; 13,8.14-15).

Spoločným prvkom všetkých nariadení, ktoré majú pripomínať udalosť východu z Egypta, a hlavne Božiu spásanosnú úlohu v nej, je to, že majú byť dodržiavané Izraelom po príchode do zasľúbenej zeme: „**Stane sa, keď vojdete do krajiny**, ktorú vám dá JHVH, ako to povedal, že budete dodržiavať túto povinnosť [dosl. službu]!“ (Ex 12,25); „**Stane sa, keď ťa JHVH vovedie do krajiny** Kanaánčanov, Hetejcov, Amorejčanov, Hevejcov a Jebuzejcov, ktorú pod prísahou sľúbil tvojim otcom dať tebe, do krajiny, ktorá oplýva mliekom a

⁴⁸ Termín זָכָר, ktorý sa v Pentateuchu vyskytuje len v textoch kňazského pôvodu, hovorí o predmete pamäti ako o znaku, ktorý túto pamäť vyvoláva. Niekedy sa objavuje v kombinácii s technickým termínom na označenie znaku – אֵימָה, ako to je napríklad aj v Ex 13,9. EISING, זָכָר zākhar, 77. Medzi exegetmi trvá diskusia ohľadom interpretácie (doslovná alebo metaforická) pasáže o nariadení konzumovania nekvasených chlebov, ktoré sa má stať znakom na tele Izraelitov. Za povšimnutie stojí fakt, že analyzovaný text je súčasne židmi ponímaný v zmysle prikázania zakladania tefilin, v ktorých sa nachádzajú pergamenové pásky obsahujúce okrem iného aj tento text (Dt 6,4-9; 11,13-21; Ex 13,1-10; Nm 13,11-16). Zdá sa však, že tento spôsob interpretácie je skôr sekundárny (zvyk zakladania tefilin pochádza pravdepodobne z čias babylonského zajatia, resp. z obdobia Druhého chrámu). Prirovnanie povinnosti oslavovania sviatku nekvasených chlebov k znaku na ruke a pamiatke medzi očami sa pravdepodobne odvoláva na zvyk nosenia mnemotechnických znakov na ruke (nárámok na zápästí) a na čele (páska, čelenka). Analyzovaný text môžeme teda chápať metaforicky ako vzťahujúci sa na povinnosť stáleho držania v pamäti udalosti exodu prostredníctvom plnenia Bohom predpísaných nariadení. WALVOORD – ZUCK (vyd.), *The Bible Knowledge*, 130; KEIL – DELITZSCH, *Commentary on the Old Testament*, 342; SPENCE-JONES, Henry D. M. (vyd.): *The Pulpit Commentary: Exodus* Vol. I. Bellingham : Logos Research Systems, 2004, 298; LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 310; PROPP, *Exodus 1-18*, 423-425.

⁴⁹ Aj v tejto pasáži sa povinnosť nakladaná na Izraelitov prirovnáva ku znaku, ktorý majú nosiť na ruke a na čele. V tomto texte znak „medzi očami“ je pomenovaný termínom מֵימַת, ktorý v preklade znamená „páska“, „stuhý“ a môže sa vzťahovať všeobecne na niečo, čo sa zaväzuje na hlavu (napr. čelenka), buď na to, čo sa na tomto páse nachádza. OSBORN – HATTON, *A Handbook on Exodus*, 311. Stretávame sa tiež s názorom, že môže ísť o turban, prostredníctvom ktorého sa človek identifikoval so svojim Bohom (porov. Oz 2,4; Jr 3,3). LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 311.

medom, vtedy budeš vykonávať túto povinnosť [dosl. plniť službu] v tomto mesiaci“ (Ex 13,5); „**Stane sa, keď ťa JHVH voviedie do krajiny Kanaánčanov**, ako odprisahal tebe a tvojim otcom, a keď ti ju dá, všetko, čo otvára lono, odstúpiš JHVH ...“ (Ex 13,11-12). Môžeme pozorovať, že každá zo zmienok sa odvoláva na fakt prisľúbenia zeme otcom Izraela a hovorí o okamihu jej darovania Bohom ich potomkom. V prípade všetkých troch zmienok ide o vyjadrenia spájané s deuteronomistickou tradíciou, ktoré sú aktuálne chápané aj ako dielo redaktorov z čias Druhého chrámu (Ex 12,25) alebo záverečnej verzie Pentateuchu (Ex 13,5.11-12)⁵⁰. Privolané sú v nich aj kvality zeme, ktoré už spomínali skôr analyzované texty – je to zem oplývajúca mliekom a medom, teritórium obývané mnohými národmi⁵¹. Istým nóvom, ktoré prinášajú výpovede z 12. a 13. kapitoly Knihy Exodus, je perspektíva prisľúbenej zeme ako miesta, kde Izrael má oslavovať pamiatku exodu. Zaujímavým je to, že jednotlivé zvyky spojené so sprítomňovaním v Kanaáne udalosti východu z Egypta, získavajú vďaka použitej terminológii váhu Božích ustanovení (Ex 12,24: $\text{לִקְרֹתְךָ} \text{לְיָהוָה}$; Ex 13, 10: הַקָּדָשׁ הַזֶּה) a majú sa dokonca stať uctievaním Boha (Ex 12,25.26; 13,5: הַקָּדָשׁ הַזֶּה)⁵².

Z analyzovaných textov je zrejmé, že hlavným motívom pravidelného vykonávania spomínaných liturgických činností malo byť zdôraznenie toho, čo vykonal JHVH pre Izrael: „V ten deň povieš svojmu synovi: «[To sa robí] pre to, čo pre mňa urobil JHVH, keď som vyšiel z Egypta.» A nech to bude znakom na tvojej ruke a pamiatkou medzi tvojimi očami, aby bol v твоjich ústach zákon JHVH, lebo ťa JHVH mocnou rukou vyviedol z Egypta“ (Ex 13,8-9); „Stane sa, keď sa ťa v budúcnosti tvoj syn opýta: «Čo to znamená?» odpovieš mu: «JHVH nás silnou rukou vyviedol z Egypta, z domu otrokov. » ... A nech to bude znakom na tvojej ruke a páskou medzi tvojimi očami, lebo silnou rukou nás JHVH vyviedol z Egypta“ (Ex 13,14-16).

Na mieste je otázka, prečo si Izrael počas pobytu v prisľúbenej krajine mal pravidelne pripomínať Božie konanie, ktoré bolo skúsenosťou generácie

⁵⁰ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 285. 307.

⁵¹ V Ex 13,11 je použité slovné spojenie $\text{אֶרֶץ הַכְּנַעֲנִי}$ – „krajina Kanaánčanov“, ktoré je kratšou verziou zoznamu národov obývajúcich prisľúbenú zem v porovnaní k Ex 13, 5. Označuje zem, prisľúbenú patriarchom, a nevzťahuje sa na konkrétny národ, ale na obyvateľstvo obývajúce daný priestor (Sýropalestína). LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 310.

⁵² V knihe Exodus sa termín עֲבֹדָה vyskytuje v zmysle služby, až otroctva vo vzťahu k egyptskému faraónovi, a zároveň má význam služby ponímanej ako uctievanie Boha JHVH. V Ex 12,25.26 a 13,5 sa tento pojem vzťahuje na službu vykonávanú pre JHVH. PROPP, *Exodus 1-18*, 409.

exodu. Odpoveď poskytuje na viacerých miestach Kniha Exodus. Od prvého dialógu Mojžiša s faraónom je v nej prítomný motív poznania JHVH ako Boha, ktorý úzko súvisí s problematikou východu Izraela z Egypta (Ex 5,2; 6,7; 7,5; 10,1-2; 11,7; 14,8; 14,30; 15,1-2.11; 20,2).

Pozornosť priťahujú najmä tri texty, ktoré explicitne spájajú Božiu činnosť počas exodu s uznaním JHVH za Boha Izraela. Sú to: 1) časť dialógu Boha s Mojžišom obsahujúca prisľúbenie uzavrieť z Izraelom zmluvu (Ex 6,7: „Vezmem si vás za svoj ľud a budem vašim Bohom a vy poznáte, že ja, JHVH, som váš Boh, ktorý vás vyviedol spod egyptského bremena“); 2) verše z triumfálneho hymnu Izraela po jeho záchrane pred Egyptanmi nad Trstinovým morom (Ex 15,1-2.11: „... Spievať budem JHVH, lebo sa veľmi povzniesol: koňa a jazdca zmietol do mora. Moja sila a moja pieseň je JHVH [v hebr. texte je použitá skrátená forma *jah*] a stal sa mi spásou. Toto je môj Boh, budem ho velebiť, Boh môjho otca, budem ho vyvyšovať... Kto je ako Ty medzi bohmi, JHVH“); 3) Božia autoprezentácia⁵³ otvárajúca text Desatora (Ex 20,2: „Ja som JHVH, tvoj Boh, ktorý ťa vyviedol z egyptskej krajiny, z domu otrokov“).

Na základe významu týchto textov môžeme konštatovať, že JHVH sa dal poznať Izraelu ako jeho Boh práve v udalosti exodu. Z toho vyplýva, že sprítomňovanie udalosti exodu v liturgických činnostiach národa počas pobytu v zasľúbenej krajine malo viesť k trvalému uvedomovaniu si faktu, že *jwhh* je Bohom Izraela⁵⁴. V tejto perspektíve sa prisľúbená zem ukazuje ako priestor slúžiaci na stále pripomínanie si toho, kým je JHVH pre Izrael, vďaka privolávaniu v liturgii všetkého, čo On spravil pre svoj národ počas exodu. Stáva sa tak miestom, kde pamiatka spásonosných udalostí z minulosti formuje prítomnosť a budúcnosť členov vyvoleného národa.

Nepretržité uvedomovanie si toho, že JHVH je Bohom, ktorý vyviedol Izrael z egyptského otroctva a zachránil ho pred smrťou, je zároveň cestou k pochopeniu významu prisľúbenej zeme pre Izraelitov. Vo svetle analyzovaných zmienok poznačených deuteronomistickým myslením je to Boží dar pre Izrael, dar, ktorého fundamentom je Božie prisľúbenie udelené patriarchom a Božia vernosť voči nemu. Prisľúbená zem vnímaná ako dar je

⁵³ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 420.

⁵⁴ Plnenie rítov, ktoré predstavovali pre Izrael pamiatku exodu, nebolo len pripomínaním si minulých udalostí, ale cestou k aktívnemu prežívaniu toho, čo bolo ich obsahom. Tak starodávna udalosť oslavovaná v kulte mala schopnosť ovplyvniť aktuálne prežívanú skutočnosť. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 296.

najcharakteristickejšou črtou a základnou pravdou koncepcie zeme obsiahnutou v Knihe Deuteronomium. Na ňu sa opierajú typické pre deuteronomickú teológiu opisy dobier zeme, od nej sú odvodzované predpisy, ktoré regulujú vzťah Izraela k nej a život vyvoleného národa v nej⁵⁵. Ponímanie prisľúbenej zeme ako Božieho daru je v Knihe Exodus ďalším potvrdením skutočnosti o špecifickosti charakterizujúcej Izraelovo vlastníctvo Kanaánu. Dané územie sa stalo majetkom vyvoleného národa len vďaka Božej vôli a na základe Božieho rozhodnutia, teda oporným bodom práva vlastníctva Izraela na túto krajinu nie sú zásluhy vyvoleného národa alebo jeho aktivita, hoci tie sú podľa autora Deuteronomia integrálnou časťou dobývania Kanaánu⁵⁶. Dar zeme predstavuje pre Izrael aj istú úlohu. Od jej plnenia závisí trvalosť samotného daru⁵⁷. Ďalšia časť príspevku upriami našu pozornosť práve na túto stránku života Izraela v prisľúbenej zemi.

Motív prisľúbenej zeme v textoch o pamäti Izraela prejavujúcej sa v dodržiavaní prikázaní

V textoch, ktoré zaradujeme do tejto skupiny (Ex 20,12; 23,20-33; 34,11-26), nenájdeme žiadnu slovnú narážku na pamäť, ktorá by mala charakterizovať Izrael. Vo všetkých je však prítomná idea pamäti, ktorá sa prejavuje dodržiavaním Božích prikázaní. To, čo má byť plnené a dodržiavané, musí byť preda trvale držané v myšlienkach a zachovávané v pamäti. Ide teda o živú pamäť, ktorej objektom sú nadčasové zákony⁵⁸. Cez spomínané texty sa vinie hlavne idea striehnutia, dodržiavania, zachovávanania, ktorú skrývajú v sebe formy slovies pochádzajúcich od osnovy זָכַר⁵⁹ (Ex 23,20.21-22; 34,11.12).

⁵⁵ MILLER, Patrick D.: The Gift of God. The Deuteronomic Theology of Land, *Interpretation* 23 (1969) 453, 456.

⁵⁶ Poukazuje na to napríklad v Knihe Deuteronomium časté vyjadrenie „krajina, ktorú ti dáva JHVH, aby si ju vlastnil“ alebo postavenie vedľa seba informácií o Božom dare zeme a Izraelovom príchode do nej. MILLER, The Gift of God, 453, 455.

⁵⁷ MILLER, The Gift of God, 454.

⁵⁸ V hebrejskej Biblii je Boží zákon len zriedkavo predmetom pamäti človeka (porov. Mal 3,22; Nm 15,39-40; Ž 103,18; 119,52). Vtedy však pamätanie o zákone, resp. pripomínanie si o ňom je spojené s jeho dodržiavaním. EISING, זָכַר zākhar, 68.

⁵⁹ BROWN, Francis – DRIVER, Samuel R. – BRIGGS, Charles A.: *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford: originally published by Clarendon Press, 1906. In: BibleWorks® 6.0: Software for Biblical Exegesis and Research [CD-ROM], Norfolk, 2003. Systémové požiadavky: Windows® 98/Me/NT/2000/XP/Vista, 1037.

Ex 23,20	הָנָה אֲנֹכִי שֹׁלַח מַלְאָךְ לְפָנֶיךָ לְשֹׁמְרֵהָ בְּדֶרֶךְ וְלִהְיוֹתָ אֶל-הַמְּקוֹם אֲשֶׁר הִכְנַתִּי:
Ex 23,21-22	הַשֹּׁמֵר מִפְּנֵי וּשְׁמַע בְּקֹלוֹ ...
Ex 34,11	שֹׁמְרֵ-לֶךְ אֵת אֲשֶׁר אֲנֹכִי מִצְוֶה הַיּוֹם
Ex 34,12	הַשֹּׁמֵר לֶךְ פְּנִית־כְּרַת בְּרִית לְיוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ

Spoločným menovateľom všetkých analyzovaných úryvkov je kontext, v ktorom sa nachádzajú. Dané fragmenty predstavujú súčasť Božích prikázaní zvestovaných Izraelu pred uzavretím Sinajskej zmluvy a počas jej obnovenia. Ide o pravidlá, ktoré majú regulovať život Božieho ľudu v Kanaáne. Od ich plnenia závisí tak existencia Božieho ľudu v prisľúbenej zemi (Ex 20,12; 23,26.33; 34,12), ako aj osud samotnej zeme (Ex 23,30-31; 34,24), a teda toho, čo sa v dôsledku Božieho rozhodnutia stalo darom pre Izrael.

Ex 20,12 uvádza len jedno prikázanie, v pozadí ktorého sa nachádza idea prisľúbenej zeme. Je to ustanovenie, ktoré sa stalo súčasťou Desatora: „Cti svojho otca a svoju matku, aby si dlho žil na zemi, ktorú ti dáva JHVH, tvoj Boh“. Boží príkaz spája požehnanie dlhého života v prisľúbenej zemi s postojom a správaním sa Izraelitu v rodine vo vzťahu k predošlým generáciám. Keď zoberieme do úvahy úlohu, ktorú tieto generácie mali zohrávať vo výchove k viere v Boha JHVH okrem iného aj prostredníctvom odovzdávania skúseností exodu, môžeme predpokladať, že úcta k nim sa mala stať aj zárukou nepretržitého odovzdávania tradícií nevyhnutných k pestovaniu viery v Boha JHVH⁶⁰. Náležitý vzťah k Bohu bol zasa predpokladom a podmienkou zotrvania Izraela v prisľúbenej zemi.

Fragmenty Ex 23,20-33 a Ex 34,11-26, ktoré sú poznačené vplyvom deuteronomistickej tradície⁶¹, obsahujú veľa Božích nariadení priamo súvisiacich s pobytom Izraela v Kanaáne, ktorý je ihneď v úvode (Ex 23,20) nazvaný miestom, ktoré Boh pripravil pre Izrael⁶². Tieto rozkazy majú regulovať vzťah Izraelitov k osobám mimo vyvoleného národa, teda k pôvodným obyvateľom prisľúbenej zeme. Svätopisec spomína v rozoberaných

⁶⁰ V analyzovanom prikázaní Desatora ide predovšetkým o úctu k rodičom, ktorá mala byť spojená aj so starostlivosťou o nich v období ich staroby. Nešlo pritom v danom prípade jedine o prejav starostlivosti o slabších, ale zároveň aj o „dôležité ohnisko k zachovaniu spoločného dedičstva“, lebo práve rodičia boli v Starom zákone vnímaní ako sprostredkovatelia dedičstva viery. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 428-429.

⁶¹ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 506, 638.

⁶² V Ex 23,20 sa stretávame s preddeuteronomistickou tradíciou o JHVH, ktorý uvádza svoj ľud do prisľúbenej zeme. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 507.

fragmentoch tie isté národy, ktoré privolávali zmienky o prisľúbenej zemi už v skôr analyzovaných fragmentoch. Texty zdôrazňujú, že sa vyvolený národ nesmie spojiť s pôvodným obyvateľstvom Kanaánu ani prostredníctvom uzatvárania zmlúv (Ex 23, 32; 34,12.15), ani manželstiev (Ex 34,16). Má sa postarať o to, aby všetky pohanské objekty kultu prestali existovať (Ex 23,24; 34,13). Nesmie dovoliť ani to, aby národy Kanaánu spolu s ním bývali v prisľúbenej zemi (Ex 23,33). V obidvoch textoch sa hovorí o vyhnaní pôvodného obyvateľstva z prisľúbenej zeme a dokonca o jeho vyhubení, ktorého vykonávateľom bude sám JHVH (Ex 23,23.29-30; 34,11.24). V prípade vytvorenia akýchkoľvek zväzkov medzi Izraelom a domorodcami by predsa hrozilo nebezpečenstvo, že si vyvolený národ preberie od pohanov ich spôsoby správania, a to najmä v oblasti kultu (Ex 23,24; 34,14-16). To by však bolo nezlučiteľné s vierou v jediného Boha JHVH a viedlo k záhube národa. Pravdepodobne z tohto dôvodu biblický autor nazýva prípadné spojenie sa vyvoleného národa s národmi Kanaánu pascou nastavenou na Izrael (Ex 23,33; 34,12)⁶³.

Texty, ktoré načrtávajú podmienky života Izraela v prisľúbenej zemi, sa nevenujú len otázke postoja vyvoleného národa k pôvodnému obyvateľstvu. Nachádzame v nich aj nariadenia, ktoré majú regulovať vzťah potomkov Abraháma k ich Bohu. Vďaka tomu život Izraela v Kanaáne získava vo svetle analyzovaných textov dvojaký rozmer: je založený na určitom postoji k pôvodnému obyvateľstvu a k Bohu JHVH. Pričom pre čitateľa je neprehliadnuteľné, že spomenuté dimenzie sa prelínajú, a vzťah k predizraelským obyvateľom Kanaánu sa odvíja od správneho pochopenia vzťahu Izraela k JHVH. Rozmanité predpisy týkajúce sa okrem iného aj konkrétnych liturgických povinností národa (Ex 34, 17-26) sú zhrnuté v jednom všeobecnom príkaze umiestnenom v Ex 23,25: „Budete slúžiť JHVH, svojmu Bohu ...“. Ten stojí v opozícii k nariadeniu neuctievania pohanských modiel: „Nebudeš sa klaňať ich bohom a nebudeš im slúžiť“ (Ex 23,24). V danom texte sa teda opäť rieši otázka toho, komu má slúžiť Izrael. Odpoveď je jednoznačná – šťastný život v prisľúbenej zemi môže byť zlučiteľný len so službou, teda uctievaním pravdivého Boha JHVH. Plnenie tohto Božieho ustanovenia (služby) má viesť národ k viacnásobnému požehnaniu zo strany JHVH: „... a

⁶³ V obidvoch textoch je použitý termín *שָׂרָפָה*, ktorý označuje návnadu, ktorá sa nachádza v sieti vtáčkara, a teda môže sa používať aj na označenie samotnej pasce. BROWN – DRIVER – BRIGGS, *A Hebrew and English Lexicon*, 430. Porov. LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 511, 640.

on požehná tvoj chlieb a tvoju vodu. Vzdialim od teba chorobu. V tvojej krajine nebude žena, ktorá by potratila, alebo by bola neplodná. Počet tvojich dní naplním“ (Ex 23,25-26). S prisľúbením Božieho požehnania zameraného priamo na prisľúbenú zem sa stretávame aj v jednom z prikázaní obsiahnutých v úryvku Ex 34,17-26: „Lebo ja vyženiem spred teba národy a rozšírim tvoje hranice, a nikto nebude dychtiť po tvojej krajine, ak budeš vystupovať, aby si sa ukázal pred JHVH, svojim Bohom, trikrát do roka“ (Ex 34, 24). Za povšimnutie stojí fakt, že prisľúbená zem sa v analyzovaných textoch začína volať „tvoja“, čím sa zdôrazňuje skutočnosť jej vlastníctva Izraelom. Za predpokladu plnenia podmienok stanovených Bohom sa má stať pre Izrael priestorom zabezpečujúcim šťastnú a bezpečnú existenciu a zároveň miestom plnenia Božieho prisľúbenia zveľačovania Abrahámovho potomstva. Texty nezabúdajú poukázať ani na veľkosť a priestrannosť územia, na ktorom bude bývať Izrael. Kým Ex 34,24 hovorí len o rozširovaní teritória patriaceho vyvolenému národu: „... rozšírim tvoje hranice ...“, Ex 23,31 sa pokúša tieto hranice načrtnúť: „Ustanovím tvoje hranice od Trstinového mora až po Filištínske more a od púšte až po rieku ...“ V danom texte pomenovanie „Trstinové more“ označuje pravdepodobne zátoku Červeného mora (išlo by v tomto prípade o zátoku Akaba⁶⁴), resp. jazero, ktoré sa nachádza medzi Egyptom a Sinajom, a názov „Filištínske more“ sa bezpochyby vzťahuje na Stredozemné more⁶⁵. Termín *יַם־סוּף*, veľmi všeobecný vo svojom význame, môže poukazovať na pustatinu na južnom konci Kanaánu⁶⁶, púšť Sinaj na juhozápade Palestíny⁶⁷, resp. na teritórium, ktoré sa rozprestiera od Sinaja, cez Negeb až do Arábie⁶⁸. „Riekou“ sa podľa názoru viacerých exegetov pomenúva Eufrat⁶⁹. Tak načrtnuté hranice sú skôr idealistické⁷⁰, hoci viacerí exegeti si

⁶⁴ OSBORN – HATTON, *A Handbook on Exodus*, 563.

⁶⁵ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 510.

⁶⁶ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 510-511.

⁶⁷ OSBORN – HATTON, *A Handbook on Exodus*, 563

⁶⁸ PROPP, William H. C.: *Exodus 19-40. A New Translation with Introduction and Commentary*. (The Anchor Bible, 2A), New York : Doubleday, 2006, 291.

⁶⁹ PROPP, *Exodus 19-40*, 291; OSBORN – HATTON, *A Handbook on Exodus*, 563.

⁷⁰ Predstavenie hraníc prisľúbenej zeme pomocou vyjadrenia „od mora k moru“, ktoré môže nadväzovať na kanaánsky mýtus, má pravdepodobne za cieľ vytvorenie dojmu o teritóriu, ktoré sa rozprestiera na celú zem. Použitie dvoch protichodných termínov („púšť“ a „rieka“) môže skôr ako na reálne hranice poukazovať na snahu zdôrazniť celistvosť predstavovanej skutočnosti pomocou pomenovania jej dvoch hraničných bodov (merizmus). PROPP, *Exodus 19-40*, 291.

myslia, že v danom prípade ide o reminiscenciu hraníc Šalamúnovho kráľovstva (porov. 1Kr 5,1: „Šalamún vládol nad všetkými kráľovstvami od rieky až k zemi filistínskej, a až ku hranici egyptskej“)⁷¹ Vo svetle analyzovaných textov prisľúbená zem nadobúda črty miesta, ktoré sa má riadiť Božím zákonom, a to v situácii, keď sa bude nachádzať vo vlastníctve Izraela. Len dodržiavanie prikázaní, ktoré tvoria podstatu vzťahu medzi Bohom a Izraelom, spečatenom v Sinajskej zmluve, môže viesť k šťastnej existencii vyvoleného národa v Kanaáne. Zabudnutie na široko ponímanú povinnosť služby Bohu JHVH a prisvojenie si zvykov pohanov predstavuje pre Izrael existenčné nebezpečenstvo. Živá pamäť o Bohu JHVH a o obsahu jeho zmluvy s vyvoleným národom sa stáva zárukou trvalého čerpania z daru zeme.

Konklúzia

Analýza zmienok o prisľúbenej zemi z Knihy Exodus ukázala zem predovšetkým ako objekt Božích prisľúbení a Jeho zmluvy s Abrahámom, Izákom a Jakubom. Na jednej strane sú oni spúšťacím mechanizmom exodu, na druhej strane práve udalosť východu Izraela z Egypta je začiatkom ich realizácie. Prisľúbená zem je v knihe ukázaná aj ako cieľ spásonosného Božieho konania v prospech vyvoleného národa. Kanaán, ku ktorému smeruje oslobodený Izrael, sa má stať jeho vlastníctvom, ale predovšetkým miestom, kde vyvolený národ bude slúžiť Bohu, a to prostredníctvom účasti na liturgii a dodržiavaním prikázaní. Pritom tak v jednej, ako aj v druhej oblasti ide o pestovanie viery v JHVH, ktorý sa v dôsledku udalosti exodu a nasledovného uzavretia Sinajskej zmluvy stal Bohom Izraela. Ak vyvolený národ bude uplatňovať v Kanaáne Božiu logiku namiesto zvykov a spôsobu života pohanov, jeho prebývanie na danom teritóriu sa preň stane požehnaním. Šťastná existencia bude spočívať nielen v tom, že národ bude mať dostatok jedla a pitia, zaručené zdravie a mnohopočetné potomstvo. Život Izraelitov v prisľúbenej zemi sa môže stať dokonca naplnením úlohy, ktorú Boh dal človeku vo vzťahu k zemi v okamihu stvorenia (Gn 1,28). Jej kontext výrazne privoláva Ex 23,28-30, ktorý sa venuje otázke osvojenia si Kanaánu Izraelom: „Pošlem pred tebou sršne, ktoré pred tebou vyženú Hevejcov, Kanaánčanov a Hetejcov. Nevyženiem ho pred tebou za jeden rok, aby sa zem nestala pustatinou a aby sa nerozmnožila na tvoju škodu poľná zver. Postupne budem ho pred teba vyháňať, kým sa nerozmnožíš a neovládneš krajinu“.

⁷¹ LEMAŃSKI, *Księga Wyjścia*, 510

Bibliografia

- ACHTEMEIER, Paul J. (zostavil): *Encyklopedia biblijna* (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa : Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1999.
- BAUKS, Michaela: Die Begriffe מִדְבָר וְאֶרֶץ in Ps. Überlegungen zur Landkonzeption der Priestergrundschrift, *ZAW* 116 (2004) 171-188.
- BLENKINSOPP, Joseph: *The Pentateuch. An Introduction to the First Five Books of the Bible* (The Anchor Bible Reference Library), New York : Doubleday, 2000.
- BODA, Mark: *Praying the Tradition: the Origin and Use of Tradition in Nehemiah 9* (Beihefte zur Zeitschrift für die alttestamentliche Wissenschaft, 277), Berlin – New York : De Gruyter, 1999.
- BROWN, Francis – DRIVER, Samuel R. – BRIGGS, Charles A.: *A Hebrew and English Lexicon of the Old Testament*, Oxford : originally published by Clarendon Press, 1906. In: BibleWorks® 6.0: Software for Biblical Exegesis and Research [CD-ROM], Norfolk, 2003. Systémové požiadavky: Windows® 98/Me/NT/2000/XP/Vista, 1037.
- CORBON, Jean: Pamięć. In: LEON-DUFOUR, Xavier (zostavil): *Słownik teologii biblijnej*. Poznań : Pallotinum, 1994, 639-641.
- CORTESE, Enzo: *La terra di Canaan nella storia sacerdotale del Pentateuco* (Supplementi alla Rivista Biblica, 5), Brescia : Paideia, 1972.
- DERSHOWITH, Idan: A Land Flowing with Fat and Honey, *VT* 60 (2/2010) 172-176.
- EISING, Hermann: זָכַר zākhar; זֶכֶר zēkher; זִכְרֹן zikkārōn; אֶזְכָּר azkārāh. In: BOTTERWECK, G. Johannes – RINGGREN, Helmer (vyd.): *Theological Dictionary of the Old Testament* (vol. IV), Grand Rapids : William B. Eerdmans Publishing Company, 1980, 64-82.
- HARRIS, Laird – ARCHER JR., Gleason L. – WALTKE, Bruce K. (vyd.): *The Theological Wordbook of the Old Testament*, Chicago, IL : originally published by Moody Press, 1980. In: BibleWorks® 6.0: Software for Biblical Exegesis and Research [CD-ROM], Norfolk 2003. Systémové požiadavky: Windows® 98/Me/NT/2000/XP/Vista.
- JANZEN, Waldemar: Land. In: Freedman, David Noel (zostavil): *The Anchor Bible Dictionary*. New York : originally published by Doubleday, 1992. In: Logos Library System [CD-ROM], 1997. Systémové požiadavky: Windows® 98/ME/NT/2000/XP/VISTA.
- KEIL, Carl F. – DELITZSCH, Franz: *Commentary on the Old Testament*. Vol. 1. Peabody : Hendrickson, 2002.
- LEMAŃSKI, Janusz: *Księga Wyjścia*. Wstęp, przekład z oryginału, komentarz (Nowy Komentarz Biblijny, 2), Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2009.
- LEMAŃSKI, Janusz: *Pięcioksiąg dzisiaj* (Studia Biblica, 4), Kielce : Instytut Teologii Biblijnej Verbum, 2002.
- METZGER, Bruce M. – COOGAN, Michael D.: *Słownik wiedzy biblijnej* (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa : Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 1999³.
- MILLER, Patrick D.: The Gift of God. The Deuteronomic Theology of Land, *Interpretation* 23 (1969) 451-465.
- OSBORN, Noel D. – HATTON, Howard A.: *A Handbook on Exodus* (UBS Handbook Series – Helps for Translators), New York : United Bible Societies, 1999.

- OTTOSSON, Magnus: אֶרֶץ, In: BOTTERWECK, Gerhard Johannes – RINGGREN, Helmer – FABRY, Heinz-Josef: *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament* (vol. I), Stuttgart : Kohlhammer, 1973, 418-436.
- PACKER, James I. – TENNEY, Merrill C. (zost.): *Słownik tła Biblii* (Prymasowska Seria Biblijna), Warszawa : Oficyna Wydawnicza „Vocatio”, 2007.
- PROPP, William H. C.: *Exodus 1-18. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible, 2), New York : Doubleday, 1999.
- PROPP, William H. C.: *Exodus 19-40. A New Translation with Introduction and Commentary* (The Anchor Bible, 2A), New York : Doubleday, 2006.
- SCHOTTROFF, Willy: זֶרַח zkr RICORDARE. In: JENNI, Ernst – WESTERMANN, Claus: *Dizionario Teologico Dell'Antico Testamento* (vol. I), Torino : Marietti, 1978, 440-449.
- SKA, Jean Louis: *Introduzione alla lettura del Pentateuco. Chiavi per l'interpretazione dei primi cinque libri della Bibbia*, Bologna : Edizione Dehoniane Bologna, 2004.
- SPENCE-JONES, Henry D. M. (vyd.): *The Pulpit Commentary: Exodus* (vol. 1), Bellingham : Logos Research Systems, 2004.
- WALVOORD, John F. – ZUCK, Roy B. (vyd.): *The Bible Knowledge Commentary: An Exposition of the Scriptures by Dallas Seminary Faculty* (vol. 1), Wheaton : Victor Books, 1983-1985.
- ZENGER, Erich: Die Tora/der Pentateuch als Ganzes. In: ZENGER, Erich (zostavil): *Einleitung in das Alte Testament* (Kohlhammer Studienbücher Theologie 1,1), Stuttgart – Berlin – Köln : Kohlhammer, 2001⁴.

Abstrakt

Príspevok sa zaoberá skúmaním motívu prisľúbenej zeme v Knihe Exodus. Jeho cieľom je poukázať na spôsob rozpracovania tejto témy v danom diele prostredníctvom analýzy fragmentov, v ktorých sa vyskytujú zmienky o prisľúbenej zemi. Rozboru biblických textov predchádza informácia o umiestnení vyjadrení vzťahujúcich sa na prisľúbenú zem v štruktúre Knihy Exodus a krátke predstavenie kontextu, v ktorom sa tieto zmienky nachádzajú. Vyjadrenia sú analyzované v troch skupinách, ktorých spoločným menovateľom je pamäť. Prvú skupinu predstavujú texty o Božej pamäti, v ktorých sa prisľúbená zem ukazuje ako predmet Božích prisľúbení a zmluvy s patriarchami Izraela. Ako taká stojí v pozadí udalosti exodu a zároveň sa stáva cieľom východu národa z Egypta. Druhá skupina textov hovorí o liturgickej pamäti Izraela, v ktorých je prisľúbená zem ukázaná ako miesto, kde má Izrael oslavovať pamiatku exodu. Vďaka tomu môže oživovať svoju vieru v Boha JHVH a formovať správny postoj k daru zeme. V poslednej skupine textov, ktoré sa sústreďujú na problematiku pamäti Izraela ponímanej ako dodržiavanie Božích zákonov, je prisľúbená zem vnímaná ako priestor realizácie široko ponímanej služby Božej, čo je zárukou Božieho požehnanja na nej.

Summary

The paper deals with the Promised Land theme as it is presented in the Book of Exodus. Its aim is to show the way of developing of the Promised Land motif in this biblical work with a help of analysis of fragments which contain references to the Promised Land. This step precedes information about the position of the occurrences in the structure of the Book of Exodus (based on the outline proposed by J.L.Ska) and a short presentation of their context. Statements are analyzed in three groups which have the idea of memory in common. The first group consists of texts speaking of God's memory. They present the Promised Land as an object of God's promises and His covenant with the patriarchs of Israel. As such it stands behind the Exodus event and becomes the aim of it as well. The second group of texts speaks of liturgical memory of Israel, in which the Promised Land is shown as a place where Israel has to celebrate the memory of Exodus. This practice is a way to reviving of the faith in YHWH and developing of correct attitude to the gift of the Promised Land. In the last group of texts that focus on memory understood as respect for the laws of God, the Promised Land is seen as an area of implementation of service of God, which ensures His blessing for Israelites on it.

Mykhaylyna Klusková
Pedagogická fakulta Katolíckej univerzity v Ružomberku
Hrabovská cesta 1
034 01 Ružomberok
mykhaylyna.kluskova@gmail.com

Contents

Treaties

<i>Sidonia HORŇANOVÁ</i>	
Moses' Intercessory Prayer in the Book of Exodus	1-16
<i>Jozef TIŇO</i>	
Does 2 Tim 3:8-9 Draw upon a Tradition Related to Ex 7:8-13?	17-24
<i>Peter JUHÁS</i>	
Intentional wordplay in Ex 7:11-12	25-29
<i>Fides Iveta STRENKOVÁ CJ</i>	
Witchcraft and the Death Penalty (Ex 22:17)	30-47
<i>Mykhaylyna KEUSKOVÁ</i>	
The Motif of the Promised Land in the Book of Exodus	48-71
<i>Daniel SLIVKA</i>	
Early Christian Schools and Their Interpretation of Some Themes from the Book of Exodus	72-85
<i>Eubomír PODHORSKÝ</i>	
A View of Egypt and the Land of Goshen from the Perspective of the Mid-16th Century BCE Exodus	86-114

Reflexie

<i>Dominik BERBERICH</i>	
Reflection on Vocation and Election in the Book of Exodus	115-121

Obsah

Štúdie

Sidonia HORŇANOVÁ Mojžišova príhovorná modlitba v Ex 32	1-16
Jozef TIŇO Opiera sa 2 Tim 3,8-9 o tradíciu spojenú s Ex 7,8-13?	17-24
Peter JUHÁS Želaná hra v Ex 7,11-12	25-29
Fides Iveta STRENKOVÁ CJ Čarodejníctvo s trest smrti	30-47
Mykhaylyna KEUSKOVÁ Motív prisľúbenej zeme v Knihe Exodus	48-71
Daniel SLIVKA Starokresťanské školy a ich interpretácia niektorých tém z Knihy Exodus	72-85
Ľubomír PODHORSKÝ Pohľad na Egypt a krajinu Góšen z hľadiska exodu v pol. 16. stor. pred n. l.	86-114

Reflexie

Dominik BERBERICH Reflexia o povolání a vyvolení v Knihe Exodus	115-121
Abstrakty	122-124